
Boeken

Boekbesprekingen

J. Berghman, A. Nagelkerke, K. Boos, R. Doeschot & G. Vonk (2003). *Honderd jaar sociale zekerheid in Nederland*. Delft: Eburon, isbn 90 5166 953 4, 345 blz., € 35

Een eeuw geleden ging het in de sociale zekerheid om armoede en mannen die een loodvergiftiging hadden opgelopen of met stoflongen de mijn niet meer in konden. Mannen werkten toen vooral in de landbouw, de bouw en de zware industrie. Vrouwen werkten nog weinig, de arbeidsinspectie was beperkt, Drees en Veldkamp moesten hun werk nog doen en de pc had zijn werkdrukbevorderende intrede nog lang niet gedaan. Tegenwoordig gaat het meer om vrouwen (en mannen) die met een burn-out of overspannen uit het werk dreigen te vallen omdat de combinatie arbeid en zorg soms te veeleisend wordt. En om allochtonen die moeilijk aan het op een hoog niveau liggende werk kunnen komen.

De bundel van Berghman en anderen gaat over wat er in die eeuw sociale zekerheid bereikt is en wat ons in de toekomst te wachten staat. Het boek bestaat uit vijf delen.

In het eerste deel kijkt een aantal scribenten terug op honderd jaar sociale zekerheid en ze vragen zich af hoe die er in de eenentwintigste eeuw zal uitzien. Noordam begint met een overzicht van hoe in honderd jaar tijd de sociale zekerheid in Nederland is gegroeid, niet volgens een vooropgezet plan maar met grote trekken van toevalligheid. Berghman en Verhalletrachten de toekomst te doorgronden. De risicosamenleving, het einde van de gestandaardiseerde levensloop, de flexibiliteit van arbeid en samenleving zullen de sociale zekerheid meer

gaan bepalen. De vraag is dan ook welke formules de beste beveiliging zullen bieden voor de flexibele werknemer die herscholingsmogelijkheden behoeft, stellen ze. Ook Goudswaard bezint zich op de toekomst. Nodig zal zijn dat er wordt ingespeeld op de vergrijzing, de individualisering, de flexibilisering van de arbeidsmarkt, de behoefte aan variatie in de levensloop en de internationalisering die in het verschiet ligt. Goudswaard meent dat er meer nadruk zal komen te liggen op de activerende werking van de sociale zekerheid en op de sociale zekerheid als productieve factor. Dit eerste deel wordt door Arts afgesloten met een beschouwing die duidelijk maakt dat bijvoorbeeld globalisering en individualisering mogelijk wel invloed zullen hebben op de toekomst van de sociale zekerheid maar dat ook allerlei andere, moeilijk te voorspellen, krachten een rol zullen spelen en dat het heel ongewis is hoe de sociale zekerheid er over twintig jaar zal uitzien.

Het tweede deel richt zich met name op de organisatie van de sociale zekerheid. In dat deel behandelt Fenger de ontwikkeling van de werknemersverzekeringen, de arbeidsvoorziening en de publieke bijstand. Van den Brink en Bergsma vragen zich af hoe stuurloos of sturend het gedrag van het LISV was tijdens de zogenaamde premarktphase in de sociale zekerheid. In die tijd belandden de uitvoerders op de stoel van de politici, is een van hun conclusies. Terpstra neemt het toezicht op de sociale zekerheid door het CTSV onder de loep (moeilijke positie tussen ministerie van SZW en uitvoeringsinstellingen) en Buurman bespreekt de overgang van publiek naar privaat inzake de reïntegratie van arbeidsgehandicapten en werklozen. Zijn conclusie is dat de aanbestedings-

procedure die de overheid hanteerde de gewenste concurrentie op de markt eerder belemmerde dan bevorderde.

In het derde deel richten vier auteurscombinaties zich op de WAO en de reïntegratie. De Gier en Vijgen komen tot de ontvullende conclusie dat onderzoek weinig invloed heeft gehad op de vorm en inhoud van de arbeidsongeschiktheidswetgeving. Vervolgens beschrijven Van Brummelen, Jehoel-Gijsbers en Vaartjes van Suijdam onderzoek naar het reïntegratiegedrag van zo'n 1.600 langdurig zieken. Hun conclusie is dat de reïntegratie toeneemt als de WAO-beoordeling dichterbij komt. WAO-beoordeling is dus een prikkel om weer aan het werk te gaan en kan beter meer naar voren geschoven worden in de tijd. Den Uijl en Lindesvård analyseerden in een aantal Zweedse en Nederlandse bedrijven wat de succesfactoren waren bij de reïntegratie van zieken. Dat de motivatie van bedrijf en werknemer daarin belangrijk blijken te zijn, is niet zo heel verrassend. Ten slotte proberen Van Vuuren en Smit te verklaren waarom het verzuim en de WAO-instroom van vrouwen hoger is dan van mannen. Zij wijzen onder andere op de hogere 'herwattingsdrempel' (langer uitzielen) van vrouwen en op de verschillende wijzen waarop mannen en vrouwen bejegend worden door beoordelaars en hulpverleners. Ze komen tot de conclusie dat betere mogelijkheden om arbeid en zorg te combineren verzuimverlagend zouden kunnen werken.

In het vierde deel wordt in drie hoofdstukken de relatie arbeidsmarkt en sociale zekerheid aan de orde gesteld. Sols mooie bijdrage handelt over het beperkte leervermogen van de politiek.

Westerveld bepleit meer aandacht voor de 'maatschappelijk onmisbare en bescherming verdienende zorgarbeid' in de sociale zekerheid. Vanuit de inmiddels in brede kring bekende gedachten van Schmid over de transitionele arbeidsmarkt houden Nagekerke en Wiltzagen in dit deel ten slotte een theoretisch pleidooi voor een transitionele kijk op de sociale zekerheid.

Het vijfde en laatste deel heeft van de redactie als titel *Capita selecta* meegekregen. Daarin is een hoofdstuk ondergebracht over de bijstands-

wet (door Vos), de relatie veroudering en sociale zekerheid (door Hazeu), de regulering van migratie door middel van sociale zekerheid (door Minderhoud), het naar elkaar toe groeien van sociale zekerheid en zorg (door Van den Hauten) en een vergelijking van Nederland, België en Duitsland wat betreft de ziektekostenverzekering (door Veraghtert).

Sommige auteurs van deze bundel kijken met de sociale zekerheid hoopvol de eenentwintigste eeuw in. Anderen kijken pessimistisch achterom en vooruit. Met name Arts, Buurman, De Gier en Vijgen en Sol laten zien dat wet- en regelgeving door allerlei minder rationele factoren beïnvloed wordt, dat er in het beleid weinig van onderzoek gebruikgemaakt wordt en dat het leervermogen van de politiek beperkt is. Wat zeggen deze gedachten en ervaringen over de maakbaarheid van de sociale zekerheid? Onder andere om dit soort, in meerdere hoofdstukken terugkerende thema's te bespreken, zou een concluderend hoofdstuk van de redactie niet misstaan hebben. Voor de toegankelijkheid van de bundel zou het ook handig geweest zijn als elk hoofdstuk een kernachtige samenvatting had gehad.

Afgezien hiervan is *Honderd jaar sociale zekerheid* een mooi verzorgd boek geworden, met een duidelijk gestructureerde inhoud, relevante thema's en een aardige balans tussen theoretische beschouwingen, historische terugblikken en empirische onderzoeksresultaten.

Peter Smulders
TNO Arbeid

Lid van de redactie van Tijdschrift voor
Arbeidsvraagstukken

Peter Berkhout (2004). *Van bul naar baan*. Amsterdam: SEO, isbn 90 6733 24 1, 224 blz.

In zekere zin zou het *finest hour* van de *human capital*-theorie te vinden moeten zijn in de overgang van wetenschappelijk onderwijs naar arbeidsmarkt: zoveel vergaard menselijk kapitaal moet daar op waarde te schatten zijn. Het is in dat opzicht opvallend dat er maar relatief weinig onderzoek beschikbaar is over deze overgang. Veeleer lijken onderzoekers geïnteresseerd te zijn in de – overigens vaak voor grotere maatschappelijke problemen zorgende – aansluitingsproblemen tussen het voorbereidend en middelbaar beroepsonderwijs en de arbeidsmarkt. Het proefschrift van Berkhout biedt daarom een belangrijke aanvulling. Hij onderzoekt hoe de overgang van recent afgestudeerde academici naar de arbeidsmarkt eruit ziet. Hij deed dit gebruikmakend van gegevens uit het SEO-onderzoek *Studie en Werk* door een koppeling te maken van de jaargangen 1994/95 tot en met 1998/99. Berkhout is zelf al jaren als toegepast onderzoeker bij deze studies betrokken en het is zeer te prijzen dat hij vanuit de toepassing met zijn dissertatie een bijdrage wil leveren aan een meer fundamentele beschouwing van dit deel van de arbeidsmarkt.

In essentie probeert hij te onderzoeken van welke factoren een succesvolle aansluiting tussen opleiding en baan van jonge academici afhangt. Succes operationaliseert hij in termen van zoekduur, loon en arbeidsmobiliteit. Afgestudeerden die na korte tijd een baan vinden en daar ook nog een aardig salaris mee weten te verdienen, ervaren blijkbaar een goede aansluiting tussen studie en werk. Als ze daarnaast ook nog eens niet te veel van baan hoeven te wisselen, is er blijkbaar ook nog sprake van een snelle en geslaagde allocatie. De mate waarin de overgang naar de arbeidsmarkt succesvol verloopt, hangt af van persoonlijke kenmerken, kenmerken van de arbeidsmarkt en van de opleiding die men volgde. Berkhout komt met veel boeiende empirische gegevens over de relatieve gewichten die aan de genoemde verklarende factoren gehangen kunnen worden. Daarnaast gaat hij uitgebreid in op verschillen tussen studierichtingen in de mate waarin ze aansluiten op de arbeidsmarkt. De studie van Berkhout is degelijk: er is veel zorg besteed aan de empirische en modelma-

tige kant. Tegelijkertijd vind ik de studie toch (te) weinig spannend en gaat Berkhout een aantal lastige vraagstukken uit de weg.

Zo mis ik een antwoord op de vraag wat de geconstateerde (forse) verschillen tussen studierichtingen ons leren over hoe de arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden gesegmenteerd is. Dat tandartsen gemakkelijk een goede plek vinden op de arbeidsmarkt en cultureel antropologen niet, zegt ook het nodige over hoe allocatiemechanismen in beide segmenten werken. In de studie neemt Berkhout wel enkele algemene spanningsindicatoren voor de arbeidsmarkt mee, maar hij doet weinig met sectorale verschillen in arbeidsmarktspanning, institutionele arrangementen enzovoort. Aan het eind van de academische studies zien we een grote variatie in toelatingsmechanismen, variërend van het moeten vinden van een specialisatieplaats voor medici, postdoctorale lerarenopleidingen tot tussenschakels zoals aio-plaatsen. Een meer segmentale en institutionele interpretatie van de geconstateerde verschillen in de aansluiting tussen bul en baan zou hier op zijn plaats geweest zijn. Zo zouden we kunnen komen tot een vollediger verklaring van deze verschillen. Het is bijvoorbeeld denkbaar dat veel afgestudeerden uit de alfahoek relatief laat op de arbeidsmarkt hun draai vinden omdat ze aansluitend op het behalen van hun bul nog niet direct naar een baan in het onderwijs mogen gaan omdat ze eerst een lerarenopleiding moeten volgen. Afstudeerrichtingen die sterk voor het onderwijs opleiden (talen, geschiedenis), kennen zo een andere geïnstitutionaliseerde overgang van bul naar baan.

Berkhout laat nog een andere belangrijke vraag liggen, namelijk hoe verschillend de aansluiting tussen opleiding en baan is voor de verschillende opleidingsniveaus. Juist het feit dat hij zich expliciet richt op de overgang van academici naar de arbeidsmarkt maakt de vergelijking met andere opleidingsniveaus aantrekkelijk: bij academici speelt verdringing bijvoorbeeld minder een rol, zijn kosten-batenafwegingen van zoekduren anders enzovoort. De data die Berkhout gebruikt, laten weliswaar deze vergelijking niet rechtstreeks toe, maar hij zou zijn bevindingen kunnen contrasteren met die uit ander onderzoek, bijvoorbeeld zoals uitgevoerd door het Maastrichtse ROA.

In die zin beperkt Berkhout zijn werk te veel tot de onderzoeksomgeving waaruit hij zelf komt.

Tot slot is het jammer dat Berkhout zijn bevindingen niet terugplaatst in een meer theoretische context. Leert de specifieke bestudering van het arbeidsmarktsegment voor academici ons nieuwe dingen over bijvoorbeeld de *human capital*-theorie of over screening op de arbeidsmarkt? Juist dat er bij degenen die net hun bul hebben gehaald, sprake is van een maximale hoeveelheid verworven *human capital* zou ook maximale effecten van opleidingsinspanningen zichtbaar moeten maken. Berkhout komt niet toe aan dergelijke beschouwingen en daarmee blijft het proefschrift *wat hangen in een tamelijk platte beschrijving* van resultaten en een vrij uitgebreide weergave van de gehanteerde methodologie. Het proefschrift krijgt daarmee naar mijn smaak een te eenzijdig empiristisch karakter.

De poging die hij ondernomen heeft om het materiaal dat voortkomt uit toegepast onderzoek te gebruiken voor een meer verdiepende studie en de zorgvuldige data-analyse verdienen zoals gezegd waardering. Het zou echter nog mooier zijn als Berkhout (of anderen) de tijd en de ruimte zouden vinden om tot een verdere verdieping van hun bevindingen te komen die ons ook in conceptuele zin stappen verder brengen.

Marc Vermeulen
Open Universiteit Nederland
Tias Business School van de Universiteit
Tilburg

Rien Huiskamp (2003), *Arbeidsrelaties en onderneming; vernieuwing in theorie, empirie en praktijk*. Utrecht: Lemma, isbn 90 5931 090 X, 299 blz.

De laatste jaren is er in brede kring sprake van het ontstaan van nieuwe vormen van arbeid en arbeidsrelaties. Begrippen als individualisering, flexibilisering en *employability* suggereren dat de traditionele, collectief geregelde verhoudingen tussen werkgevers en werknemers achterhaald zijn. Maar wat is daarvan hype en wat is échte ontwikkeling? En welke discipline is het meest geëigend om dit te bestuderen? In zijn onlangs verschenen boek wil Rien Huiskamp een antwoord geven op deze vragen.

Kern van zijn betoog is het begrip arbeidsrelatie. Dit in contrast met de term arbeidsverhouding. In het Engelse taalgebruik correspondeert dit met het onderscheid tussen *industrial relations* en *employment relations*. Het vakgebied arbeidsverhoudingen, met de nadruk op het ontstaan van een systeem van (externe) regels, is in deze opvatting een kind van de industrialisatie. Een grotere nadruk op de arbeidsrelatie, de interne regulering van de relatie tussen werkgevers en werknemers, zou meer met de postindustriële werkelijkheid overeenkomen. De intentie van het boek is om deze waarneming aan de hand van maatschappelijke trends en ruim tien jaar praktijkervaring te onderbouwen. Het resultaat is een interessante publicatie, waarin naar mijn mening de grote variëteit aan praktijkvoorbeelden het boeiendst en informatiefst is.

Het boek bestaat uit vier delen. Het eerste deel biedt een theoretisch kader en gaat in op vragen als: waar liggen de wortels van het begrip arbeidsrelatie? Hoe komt het in toegepaste wetenschappen als het vakgebied arbeidsverhoudingen, HRM en de bedrijfskunde aan de orde? Hoe vindt de regulering van de arbeidsrelatie plaats?

Deel twee behandelt empirische gegevens op het niveau van de maatschappij, het bedrijf en het individu. Hieruit blijkt overigens dat het met die postindustriële werkelijkheid allemaal nogal meevalt. Net als Ben Ligteringen in zijn onlangs (2003) verschenen boek *Het nieuwe werken* stelt Huiskamp vast dat de flexibilisering nog niet in de statistieken is terug te vinden. Ook kan er nog geen sprake zijn van

een veranderende 'subjectieve' beleving van de arbeidsrelatie in de vorm van de opkomst van een psychologisch contract. In termen van het aantal betrokken werknemers is de CAO eerder in betekenis toe- dan afgenomen. Hooguit is de CAO 'van binnenuit' sterker gedecentraliseerd en gedifferentieerd.

Op dit proces van CAO-vernieuwing gaat het derde deel in. Aan de hand van drie case-studies (ABN AMRO, ECT, Heineken) beschrijft Huiskamp hoe het onderhandelingsproces verandert en welke vormen van maatwerk op het niveau van het bedrijf, de afdeling en het individu totstandkomen. Daarnaast behandelt hij de CAO à la carte (Achmea) en de competentiebeoordeling als basis voor de individuele beloningssystematiek. Volgens Huiskamp is vooral de CAO à la carte inmiddels wijd verbreid: blijkens een (niet nader gespecificeerd) beloningsonderzoek zou in 2001 bijna 75 procent van de bedrijven zijn medewerkers een soort cafetariaplan aanbieden.

In het vierde en laatste deel probeert Huiskamp een blik in de toekomst te werpen. Ondanks zijn conclusie dat de flexibele arbeidsrelatie geen hoge vlucht heeft genomen, blijft voor hem de vraag of de vaste arbeidsrelatie de dominante economische verkeersvorm zal blijven. Er zijn wat dat betreft te veel argumenten in dit boek gepresenteerd die voor een meer structurele verandering in de arbeidsrelatie pleiten (blz. 283). Wat betreft de meest in aanmerking komende discipline bepleit Huiskamp een liaison tussen HRM en het vakgebied arbeidsverhoudingen, aan te duiden met de aan Kluytmans ontleende term van personeelwetenschappen, met de arbeidsrelatie als studieobject.

Mijns inziens is Huiskamp het overtuigendst bij zijn beschrijving van de ontwikkelingen en ervaringen binnen de ondernemingen. Het is op dat niveau dat flexibiliseringsbehoeften aan vraag- en aanbodkant het best tot uiting (kunnen) komen. Huiskamps analyse geeft een goed zicht op de verschillende ontwikkelingen die zich, soms 'onderhuids', voltrekken, waarbij er *bottom up* heel wat meer aan de hand blijkt te zijn dan er *top down* meetbaar is. Zijn antwoord op de vraag of er verder sprake moet zijn van een postindustriële hype is echter niet eenduidig, zij het eerder bevestigend dan ontkenend. Maar daarmee hangt ook enigszins

in de lucht in hoeverre de houdbaarheidsdatum van de term arbeidsverhouding nu echt is verstreken. De afsluitende blik in de toekomst van arbeidsrelaties en arbeidsverhoudingen doet veronderstellen dat de huidige symbiose nog wel enige tijd zal blijven bestaan. Ook in een postindustriële samenleving lijkt de betekenis van de CAO onveranderd sterk, zij het met daarbinnen toenemende ruimte voor decentralisatie en differentiatie. Kennelijk gaan 'oude' arbeidsverhoudingen nog goed samen met 'nieuwe' arbeidsrelaties.

Kees Vos

Ministerie van Sociale Zaken en

Werkgelegenheid

Lid van de redactie van Tijdschrift voor
Arbeidsvraagstukken

Binnengekomen

Stefan Heusinkveld (2004). *Surges and Sediments. Organization Concepts between Transience and Continuity*. Proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen, isbn 90 9017 778 7, 148 blz.

Deze dissertatie heeft de nodige aandacht gekregen in de media, onder andere door de bespreking van hoogleraar en SCP-directeur Paul Schabel in *NRC Handelsblad*. Dat moet de auteur deugd doen, want hij heeft zelf de vakliteratuur en media uitgebreid gebruikt in zijn onderzoek naar organisatieconcepten in relatie tot managementmodes. Zijn conclusie is dat organisatieconcepten stevast een opkomst en neergang in belangstelling kennen, maar dat zij daarna niet per se uitsterven. Een voorbeeld hiervan is *business process reengineering*. Relevante 'dragers' (gedrukte media, management consultants en gebruikersorganisaties) kunnen het concept levend houden en daarmee is er volgens Heusinkveld sprake van 'vergankelijke continuïteit'. Zo staat deze interessante dissertatie vol met bijzondere terminologie die zeker voor het standaard Nederlandse publiek (de publicatie is in het engels geschreven) bijna poëtisch zullen overkomen. Waarmee de auteur goed aansluit bij het verschijnsel dat hij onder loep neemt: de ontwikkeling van relevante taal en begrippen binnen het managementvakgebied. De KUN biedt overigens een aardige

service: de dissertatie als pdf-bestand is in zijn geheel beschikbaar op <http://webdoc.ubn.kun.nl/mono/h/heusinkveldh/surganse.pdf>.

Ronald Batenburg

P. Dekker en A. Kleinknecht (2003). *Flexibiliteit, technologische vernieuwing en de groei van de arbeidsproductiviteit. Een exploratie van het OSA bedrijvenpanel*. OSA-publicatie A203, isbn 90 6566 162 X, € 15

Didier Fourage, Rob Grim, Marcel Kerkhofs, Amelia Roman en Ton Wilthagen (2004) *Trendrapport Aanbod van Arbeid 2003*. OSA-publicatie A205, isbn 90 6566 202 2, 137 blz., € 19,10

De Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarkt-onderzoek is nog steeds de hoeder van de twee belangrijkste panelstudies die beide kanten van de Nederlandse arbeidsmarkt bestrijken: het zogenaamde arbeidsaanbodpanel en het arbeidsvraagpanel. Het vraagpanel, bestaande uit ruim 2.500 bedrijven en instellingen, is in het eerstgenoemde rapport geanalyseerd voor wat betreft de drie golven in de periode 1994-1998.

OSA-directeur Ester spreekt in het voorwoord over de 'productiviteitspuzzel' in plaats van de bekendere term 'productiviteitsparadox', waarmee wordt aangegeven dat we door deze analyses stukje bij beetje meer te weten komen over het verband tussen innovatie, investeringen en productiviteitsgroei. De verwachte positieve verbanden tussen omzetgroei en arbeidsproductiviteit zijn er, maar een sec innovatie-effect blijkt moeilijker aantoonbaar.

Het trendrapport *Aanbod van Arbeid 2003* doet verslag van alweer de tiende golf enquêtes die sinds 1985 tweejaarlijks onder zo'n 4.500 werknemers worden gehouden. Dit keer is er in het rapport ruim aandacht voor het gebruik van computer en internet. Zo blijkt het internet ten behoeve van het werk voornamelijk te worden gebruikt voor e-mailen en informatie zoeken en gaat dit vooral door als er thuis overgewerkt moet worden. Ook het beter coördineren van arbeids- en zorgtaken is een reden om te (tele-)thuiswerken, wat aardig aansluit bij het thema van het vorige nummer van *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*.

Beide rapporten zijn te bestellen via www.postbus51.nl/brochures/osa.

Ronald Batenburg